

Ontdekt in Leiden

Archeologische en bouwhistorische topvondsten

Eerder verschenen in deze serie:

Chrystel R. Brandenburgh en Wilfried A.M. Hessing, *Matilo – Rodeburg – Roomburg. De Roomburgerpolder: van Romeins castellum tot moderne woonwijk* (deel 1, 2005)

Hester van den Ende, Roos M.R. van Oosten, Edwin D. Orsel, Monique Roscher, *Dwars door de stad. Archeologische en bouwhistorische ontdekkingen in Leiden* (deel 2, 2007)

Y.M.J. Lammers-Keijsers (red.), *Ongekend Leiden. Het verleden in kaart* (deel 3, 2009)

Pieter Meijers, *Leiden in de etalage. Historische winkelpanden in de binnenstad* (deel 4, 2010)

Ellis Grootveld, Dorothee Olthof, *Ga je mee naar toen? Tijdreis door Leiden* (deel 5, 2010)

Anne de Hingh, *Een buurt op de schop. Vijf eeuwen wonen en werken aan het Steenschuur* (deel 6, 2011)

Olga van der Klooster, *Van Leidse schilders mette groote Quast. Historische buitenkleuren in de Sleutelstad* (deel 7, 2011)

© 2012 Monumenten & Archeologie, gemeente Leiden

Monumenten & Archeologie van de gemeente Leiden zorgt dat we het culturele erfgoed in Leiden en omgeving nu en in de toekomst kunnen gebruiken en bewonderen.

ISBN 978-90-5997-125-7

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without prior permission of the publisher.

Ontdekt in Leiden

Archeologische en bouwhistorische
topvondsten

Yvonne Lammers-Keijsers

Primavera Pers, Leiden 2012

Inhoud

Voorwoord	7
1 Topvondsten uit Leiden	9
2 Lelijke scherven of spannende topvondst?	13
3 Wat je ver haalt...	19
4 Van potten en pannen	23
5 Een 'vintage' kruik	27
6 Een bout en een moer	31
7 Rokersgenot	37
8 Vervloekt!	41
9 Te wapen!	45
10 Onder de plak	49
11 Souvenir of spectaculaire vondst?	53
12 Een fascinerend stukje hout	57
13 Van spinsters en vollers	61
14 Trippelende trippen	67
15 Brand!	71
16 Boete doen	75
17 Homo ludens	79
18 Opgetuigd	83
19 Muziek!	87
20 Tin uit Leidse bodem	91
Om verder te lezen	95
Verantwoording illustraties	95
Over de auteur	95

Voorwoord

Wat maakt iets een topvondst? Moet zo'n vondst veel geld waard zijn, zoals een zilverschat in een scheepswrak op de bodem van de zee? Gaat het vooral om zeldzaamheid of is schoonheid de belangrijkste reden?

Ik ben van mening dat zeldzaamheid, pracht en financiële waarde alle kunnen bijdragen aan de waardering voor een vondst, maar dat de echte waarde bepaald wordt door het verhaal dat er achter zit. Net als historische documenten uit het archief of schilderijen in het museum vertellen vondsten uit de bodem of uit gebouwen een verhaal over het Leiden van vroeger. Vaak over het leven van alledag: dingen die zo normaal waren dat ze niet werden opgeschreven. Oude prenten, plechtig bezegelde perkamenten aktes, kleurige manuscriptkaarten, verrassende archeologische vondsten en fraaie historische gebouwen; het zijn allemaal stukjes die elkaar aanvullen in de grote puzzel die de geschiedenis van Leiden heet. Daarmee kan een bruine verkleuring in de grond die wijst op de vroegere plaats van een ijzertijdboerderij van grotere waarde zijn dan een puntgave steengoedkruik die er voor de niet-deskundigen weliswaar veel mooier uitziet, maar die weinig bijdraagt aan het verhaal van onze stad omdat er talloze van zijn opgegraven, of omdat het gaat om een losse vondst zonder context.

U en ik hebben wel een 'talk' nodig om ons het verhaal achter de vondst te vertellen zodat we

hem op waarde te kunnen schatten. Een mooi voorbeeld zijn de roestige bouten in de dakconstructie van een pand aan het Rapenburg – nr. 6 in dit boekje – die in onze tijd al snel worden aangezien voor een weinig belangwekkend massaproduct, maar bij nadere beschouwing uit het begin van de achttiende eeuw dateren. Zo'n vondst verandert ons beeld van de ontwikkeling van het bouwen. Ontdekken, op waarde schatten en uitleggen zijn belangrijke taken van de medewerkers van Monumenten & Archeologie. In de afgelopen tijd hebben zij zich ingespannen om uit de archeologische en bouwhistorische ontdekkingen van de afgelopen decennia voor u de meest bijzondere, de meest informatieve, de meest aansprekende topvondsten te selecteren. Het resultaat is een nieuwe wisselexpositie in het Archeologisch Centrum, die vergezeld gaat van dit boekje.

Even kort bladeren levert al een rijke verscheidenheid aan soorten vondsten op: goudleerbehang dat werd vervaardigd met behulp van zilver (!), een sarcofaagdeksel die de vroege geschiedenis van Leiden geheel op zijn kop zou kunnen zetten en een 'vintage' kruik uit de zeventiende eeuw. Als er één ding is dat deze vondsten gemeen hebben, dan is het wel dat zij uitdrukken dat het verhaal van Leiden nog lang niet uitverteld is en dat de sleutel tot nieuwe inzichten zelfs in kleine ontdekkingen kan liggen!

drs. J.J. de Haan

Wethouder Cultuur, Werk en Inkomen

Ruitermasker
Vindplaats: Roomburg/Matilo
Datering: Romeins
Jaar: 1996

1 TOPVONDSTEN UIT LEIDEN

Matilo is een van de rijkste vindplaatsen in Leiden. Onderzoek naar het Romeinse *castellum* en de bijbehorende nederzetting resulteerde in verschillende bijzondere vondsten, waarvan er enkele zelfs uniek in Nederland genoemd mogen worden. In dit boekje komen verschillende van deze topvondsten aan bod; de beroemdste daarvan is misschien wel het bronzen ruitmasker dat in 1996 werd gevonden bij de opgraving van het kanaal van Corbulo en dat de bijnaam 'Gordon' kreeg. Maar ook in de binnenstad van Leiden kwamen in de afgelopen decennia bijzondere vondsten aan het licht, ieder met een eigen verhaal.

Wat is een topvondst?

Het spreekt vanzelf dat een spectaculaire archeologische vondst nieuwswaarde heeft. Kostbare voorwerpen zijn immers zeldzaam; dat geldt voor onze eigen tijd en het was vroeger niet anders. Ook in het verleden sprongen mensen zuinig om met hun kostbaarheden, al hadden ze natuurlijk wel hun eigen opvattingen over wat 'zuinig' was. Wij zouden het nu waarschijnlijk zonde vinden om een overledene al zijn of haar kostbaarheden mee te geven in het graf. Gelukkig voor archeologen dacht men daar in een ver verleden anders over. Soms zagen mensen zich genoodzaakt hun waardevolle bezittingen te begraven, als er oorlog dreigde, bijvoorbeeld, of vanwege een conflict of schulden. Als men vervolgens geen kans meer zag de schat weer op te graven, kan het honderden jaren duren voor de kostbaarheden worden gevonden. Soms ook had de bezitter gewoon pech en verloor hij zijn gekoesterde gesp, broche of ring bij zijn dagelijkse bezigheden. In de beerput bij het herschikken van de kleding bijvoorbeeld, of op straat wanneer hij in zijn beurs rommelde en hij een ontsnapt kleinood net niet meer op tijd kon pakken voor het de gracht in rolde. Dit soort toevalstreffers zijn natuurlijk leuk voor archeologen, maar zoals uit dit boekje zal

Karolingische munthanger met een afbeelding naar een Romeinse munt, Matilo.

blijken, gaat het bij archeologie niet om schatgraverij. Het belang van een echte topvondst zit hem namelijk in het verhaal dat het voorwerp vertelt – het stuk informatie dat ons beeld van het verleden completer maakt. Kostbare voorwerpen, hoe fraai ook, vertellen ons zelden méér over het verleden dan eenvoudige alledaagse dingen. Om die reden worden zelfs verkoolde voedselresten door archeologen gekoesterd.

Van wie is het nou eigenlijk?

Een vaak gestelde vraag aan archeologen is of je de schatvondsten uit je eigen achtertuin mag houden. Wettelijk is dat allemaal nauwkeurig vastgelegd. Archeologische vondsten vallen onder de Monumentenwet. Daarin staat dat men verplicht is melding te maken van een vondst (artefact, grondsporen, bouwresten) waarvan men vermoedt dat deze van archeologische of bouwhistorische waarde is. Men is tevens verplicht de vondst vervolgens zes maanden beschikbaar te houden voor wetenschappelijk onderzoek. Daarna is de vondst voor vijftig procent eigendom van de vinder en voor vijftig procent van de eigenaar van de grond. Het is overigens niet toegestaan zelf opgravingen uit te voeren; dat mag alleen gebeuren door instellingen met een opgravingsbevoegdheid, zoals gemeentelijk archeologen en opgravingsbedrijven die daartoe gemachtigd zijn door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. De opgravingsbedrijven zijn in enkele gevallen gelieerd aan de verschillende universiteiten waar archeologie wordt onderwezen. Andere functioneren als zelfstandige commerciële bedrijven. Deze marktwerking is in de laatste vijftien jaar ontstaan door de veranderingen binnen de wet, die voorschrijven dat er bij iedere verstoring van de grond een bepaalde vorm van archeologische onderzoek uitgevoerd moet worden. Voor monumenten gelden weer andere regels. Ook daarbinnen zijn de authentieke elementen ('monumentale waarden') beschermd en is het bijvoorbeeld niet toegestaan deze zomaar te verwijderen. De wettelijke kaders voor onderzoek zijn binnen de monumentenzorg echter nog niet vastgesteld of in werking getreden.

Kapfibulae met versiering, Matilo.

Romeinse meloenkralen, Matilo.

Bronzen hand keizerbeeld, Matilo.

Achter slot en grendel

Rijkdommen moeten beschermd worden: sloten en sleutels zijn al vanaf de Romeinse tijd bekend. Archeologen vinden regelmatig sleutels uit het verleden – sloten zijn veel zeldzamer. De combinatie – slot met passende sleutel – is uitermate bijzonder.

Bij de opgravingen van de Marktenroute werden delen van veertien laatmiddeleeuwse hangsloten gevonden, die waarschijnlijk zijn gebruikt om kisten (of kasten) met waardevolle spullen af te sluiten. Op basis van vergelijkbare vondsten in Dordrecht, Zwolle en Londen kunnen deze sloten worden gedateerd tussen de dertiende en vijftiende eeuw. Het gaat om hangsloten waarvan de beugel scharniert en voorzien is van een gat dat in het cilindervormige huis van het slot valt. Het afgebeelde slot is het enige exemplaar, waarvan alle onderdelen aanwezig zijn. Het bestaat uit vier aan elkaar gesmede onderdelen. De sleutel is uit één stuk gesmeed. Wanneer hij

omhoog geduwd wordt in het gat van het hangslot schuift de baard van de sleutel over de spreidveer in het slothuis en duwt hij deze samen. Dan kan de spreidveer uit het oog van de beugel gehaald worden en kan men het slot open klappen.

Slot en sleutel, Marktenroute.

Potje

Datering: IJzertijd

Vindplaats: Oostvlietpolder

Jaar: 2010

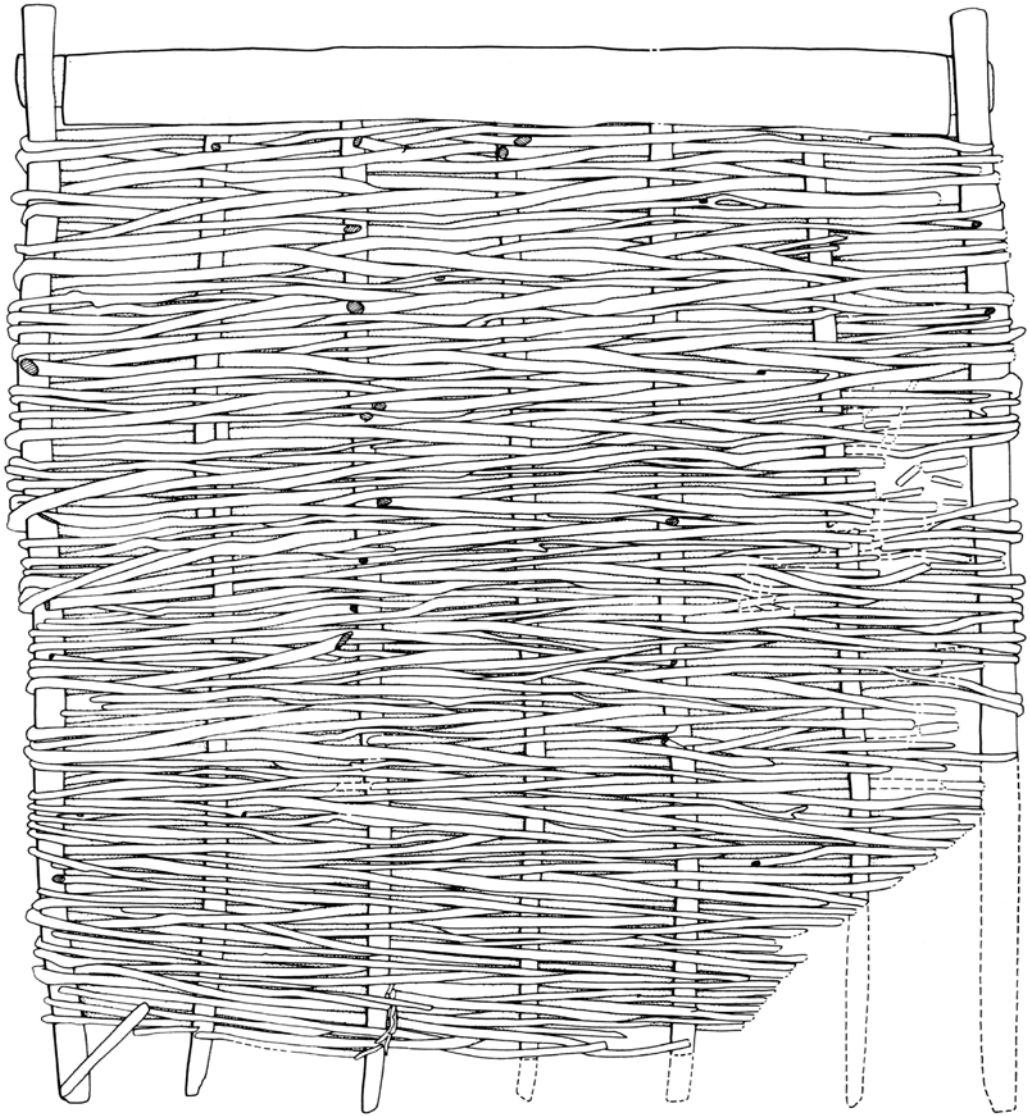
2 LELIJKE SCHERVEN OF SPANNENDE TOPVONDST?

Deze scherven werden aangetroffen tijdens een opgraving in de Oostvlietpolder. Wanneer we ze aan elkaar plakken blijken ze samen een klein potje te vormen. Maar waarom is dit nu een topvondst?

Een topvondst hoeft geen kostbaar of spectaculair voorwerp te zijn. Archeologische vondsten bestaan voor een groot deel immers uit de resten van dagelijks afval en grondverkleuringen. Het gaat om het verhaal dat een vondst te vertellen heeft. Ook een onooglijk scherfje kan het hart van de archeoloog sneller doen kloppen, omdat het een bepaalde theorie ineens volledig op zijn kop zet of het lang gezochte bewijs voor een veronderstelling blijkt te zijn. Dat laatste geldt voor het aan elkaar geplakte potje uit de Oostvlietpolder: heel mooi is het niet, maar het is wel een zeldzaam bewijs voor prehistorische bewoning op Leids grondgebied.

Smeltkroesjes voor het smelten van brons, Stevenshofjespolder.

Reconstructietekening wanddeel ijzertijdboerderij, Stevenshofjespolder.

Verborgen verleden

Meestal vinden we uit de prehistorische periode in Nederland voornamelijk grondsporen. De houten palen die ooit de basis van een huis vormden, bijvoorbeeld, zijn vergaan en hebben in de bodem een bruine verkleuring achtergelaten. Ook gebruiksvoorwerpen gemaakt van organische materialen als been, gewei, hout of dierenhuiden vergaan: we vinden ze zelden terug.

In de bodem van Leiden is het door zeeafzettingen, veenvorming en moderne bebouwing soms lastig zoeken naar sporen van de oudste bewoningsfasen van de stad. Het Leidse grondgebied is altijd sterk onderhevig geweest aan de invloed van de zee en de rivieren. In sommige perioden overspoelde de zee het land en wanneer zij zich weer terugtrok, bleven er afzettingen van zand en klei achter die de bodem ophoogden. Delen van Leiden bestaan bovendien uit oud veenge-

bied dat in de loop van de tijd steeds verder aangegroeid is. Deze natuurlijke omstandigheden hebben ervoor gezorgd dat oude nederzettingen ofwel zijn weggespoeld, ofwel zeer diep onder de oppervlakte liggen.

Wanneer er een nieuwe weg wordt aangelegd of een nieuwe woonwijk wordt gebouwd, krijgen archeologen soms de gelegenheid de bodem van het terrein, of een deel ervan, aan nader onderzoek te onderwerpen. Dan blijken de ongunstige natuurlijke ontwikkelingen ook voordelen te hebben en zijn de vondstomstandigheden juist zeer goed: de klei en de hoge grondwaterstand dekken de vondsten luchtdicht af, waardoor bijvoorbeeld hout mooi geconserveerd wordt.

Het zurige milieu van het veen zorgt bovendien voor extra bescherming tegen verval. Aan de hand van de aardewerkscherven, de grondverkleuringen, de sporadische houtvondsten én de kennis die we hebben van vergelijkbare situaties, kunnen we een aardige reconstructie van het prehistorische leven in deze omgeving maken.

De vroegste bewoning op Leids grondgebied

We vermoeden dat de eerste mensen zich in de steentijd (zo'n 6500 jaar geleden) vestigden op de hoger gelegen strandwallen aan de westkant van de huidige stad. De gegevens en vondsten

Het leven in de ijzertijd.

die we uit deze tijden hebben zijn echter helaas beperkt. We weten bijvoorbeeld dat er ter hoogte van de huidige Wassenaarseweg in de late steentijd een akkertje was, maar aardewerk of resten van huizen zijn er uit deze periode nog niet gevonden. Uit andere vindplaatsen in het kustgebied weten we dat de eerste boeren in deze regio wel over aardewerk beschikten.

Het eerste aardewerk

De nomaden die leefden van de jacht en het verzamelen van wat de natuur hen bood, vervoerden hun bezittingen in lichte manden en zakken. Het is dan ook niet verwonderlijk dat aardewerk pas in zwang komt als mensen in toenemende mate gaan leven van akkerbouw en veeteelt en niet langer rondtrekken. In heel Europa gebruiken de eerste boeren potten van aardewerk om hun eten in te koken en hun voorraden in op te slaan.

Terwijl de eerste boeren in Zuid-Nederland zich volledig concentreerden op de landbouw, combineerden de kustbewoners het houden van vee met jacht, visserij en verzamelen. Echte boeren waren zij dus niet, maar zeker ook geen nomaden: zij verbleven gedurende langere tijd op hoger gelegen, droge gronden om hun vee te laten grazen. In bepaalde seizoenen bezochten sommigen van hen kleinere kampementen van waaruit zij op vis- en vogelvangst gingen.

Na de steentijd

Het potje uit de Oostvlietpolder is afkomstig uit de ijzertijd (vanaf 800 voor Chr.), toen de mensen ook in het westelijke deel van Nederland volledig als boeren leefden. Het leven werd in die periode voor een groot gedeelte beheerst door het gevecht tegen het water. De Rijn was een onbetrouwbare bondgenoot: enerzijds voerde de rivier vruchtbaar slib en water aan, dat zorgde voor groene weides waarop het vee naar hartenlust kon grazen, anderzijds was er steeds angst voor overstromingen en moest men op zoek naar de hoogst gelegen plekken om te wonen. De ijzertijdbewoners van het Leidse grondgebied vestigden zich op hoog gelegen oeverwal-

len, in huizen gebouwd van houten palen en vlechtwerk. De wanden werden besmeerd met leem, de daken bedekt met riet. In de Stevenshofjespolder werd een vlechtwerkwand teruggevonden die onderdeel moet hebben uitgemaakt van een ijzertijdboerderij. In zo'n zogenaamd woonstalhuis woonden mens en dier samen onder één dak. Op het erf stonden ook nog wat kleine opslagschuurtjes ('spiekers'), waarin voorraden voor de winter en hooi voor het vee bewaard werden. Het boerengezin bestond in principe uit een vader, moeder en kinderen en mogelijk enige andere inwonende familieleden.

Het boerenleven

Op de hoog gelegen oeverwallen waar de huizen stonden, legden de boeren ook hun akkers aan, terwijl het vee graasde op de lager gelegen gronden dicht bij de rivier. De landbouwers zorgden in bijna alle opzichten voor zichzelf: ze maakten hun eigen aardewerk, manden en kleding en verbouwden hun eigen gewassen. Ze hielden schapen voor de wol en verbouwden vlas om linnen stoffen te kunnen weven. Wol en vlas werden gesponnen met eenvoudige handtollen, zoals die tot ver in de middeleeuwen in gebruik zouden blijven. Het garen werd vervolgens op een staand weefgetouw door de vrouw des huizes tot stof geweven. Van de weefgetouwen is niets teruggevonden; alleen de weefgewichten die ervoor zorgden dat de kettingdraden strak gespannen bleven, zijn hier en daar aangetroffen. Uit de vindplaatsen van die gewichten kunnen we opmaken dat het weefgetouw dicht bij de deur stond, zodat de weefster tijdens het werk wat licht had. Ramen hadden de boerderijen immers niet. Het onderhouden van huis en huisraad was natuurlijk belangrijk, maar de ijzertijdmensen besteedden verreweg de meeste tijd aan de zorg voor het voedsel. Men hield koeien voor melk, boter en kaas en als trekken van de ploeg of een kar. Als de koe haar diensten had bewezen zorgde zij ook nog voor een aanzienlijke hoeveelheid vlees en leer. Ook varkens hield men voor het vlees.

Graan verbouwden de boeren in deze streek maar op kleine schaal, omdat grote delen van het gebied daarvoor te nat waren. Wat ze aan graan nodig hadden betrokken ze waarschijnlijk van mensen die verder van de kust woonden – archeologisch onderzoek in de buurt van Delft doet vermoeden dat graan werd geruild voor zout. Graan malen voor brood en pap was een tijdrovend karwei want het malen gebeurde met

eenvoudige maalstenen. Deze werden trouwens van ver aangevoerd: de stukken maalsteen die in de Stevenshofjespolder werden aangetroffen zijn afkomstig uit de Eifel. We mogen aannemen dat hier handelaren bij betrokken zijn geweest. Een belangrijke aanvulling op het dagelijks voedsel was afkomstig van de jacht en de visserij: de boeren jaagden op vogels en vingen vis met netten en misschien ook wel met fuiken.

Geslepen vuurstenen bijl

Als deze geslepen bijl inderdaad bij Matilo is gevonden, is het het oudste voorwerp dat in deze regio is aangetroffen. Dat de bijl uit het neolithicum (de nieuwe steentijd, vanaf 6500 jaar geleden) dateert, kunnen we afleiden uit de geslepen vorm en de steensoort die is gebruikt. De bijl is al heel lang in het bezit van het Rijksmuseum van Oudheden. We kunnen echter niet meer achterhalen wie hem heeft gevonden, wanneer dat gebeurd is en waar.

Geslepen vuursteenbijlen werden in de nieuwe steentijd in heel Europa gemaakt. Vuursteen werd eerst ruw in de vorm van een rechthoekig blok gekapt en vervolgens urenlang geslepen op een slijpsteen. Water en zand werden toegevoegd om het slijpproces te bespoedigen. Op grond van de slijtagesporen hebben we kunnen vaststellen dat dit soort bijlen is gebruikt om hout te kappen. Er zijn echter ook exemplaren gevonden die te groot zijn om te hanteren en geen slijtage vertonen. Vermoedelijk werden ze beschouwd als statussymbool.

Neolithische bijl uit collectie Rijksmuseum van Oudheden.

Amfoor
Datering: Romeins
Vindplaats: Matilo
Jaar: 1996

3 WAT JE VER HAALT...

Deze Romeinse amfoor is gebruikt voor het vervoer van een saus die werd gemaakt van zout-watervis. Deze zoute vissaus (*liquamen*) was niet weg te denken uit de Romeinse keuken en werd in ieder Romeins legerkamp gebruikt. De saus werd in de zuidelijke kustgebieden van het Romeinse rijk geproduceerd en in amforen over de rivieren naar andere delen getransporteerd. In onze streken werd er nauwelijks op zoutwatervis gevestigd en lokaal kon men de saus dus niet vervaardigen. Amforen werden ook gebruikt voor het vervoer van bijvoorbeeld wijn en olijfolie. Er moeten in Matilo duizenden amforen gebruikt zijn in de Romeinse tijd, maar er zijn nauwelijks complete exemplaren gevonden.

Romeinse ketel, Matilo.

Handelsgeest

Wanneer je zoveel van iets produceert dat het voor jezelf teveel is, kun je het surplus verhandelen. In de prehistorie deed men dat al op kleine schaal. Men ruilde zout tegen graan, koeienhuiden tegen ijzer. In de Romeinse tijd ging men in deze streken muntgeld als betaalmiddel gebruiken. Er werd op grote schaal handel gedreven en er zijn door archeologen dan ook veel Romeinse munten teruggevonden. Iedere keizer liet munten met zijn eigen beeltenis slaan en dankzij omvangrijke handelscontacten en de betaling van soldij in klinkende munt, vonden de munten hun weg naar alle uithoeken van het Romeinse Rijk.

Een Romeins fort

Deze amfoor werd aangetroffen bij opgravingen op de plaats waar nu de wijk Roomburg ligt. In de eerste eeuw na Chr. bouwden de Romeinen daar een fort (*castellum*), dat zij Matilo noemden. Matilo was een van de forten die langs de *limes* (de noordelijke Romeinse rijks-grens) werden gebouwd om deze grens te verdedigen tegen invallen van Germaanse stammen. Uit strategische overwegingen en om de aanvoer van goederen en de communicatie in het gebied te verbeteren, liet de Romeinse veldheer Corbulo in het jaar 47 hier ook een kanaal graven tussen de Rijn en de Maas. Het fort bestond uit een versterkte vesting die eerst in

hout en later in steen werd uitgevoerd. Binnen de vesting bevonden zich het militaire hoofdkwartier, de woning van de commandant, een graanschuur, barakken voor de manschappen en stallen. Buiten het *castellum* lag de *vicus*, een kampdorp dat bewoond werd door mensen uit de omgeving en in sommige gevallen meegebrachte gezinnen van de soldaten. Romeinse soldaten mochten pas na vijftieng jaar dienstverband trouwen. Velen van hen hadden echter wel een relatie met een (lokale) vrouw en deze vrouwen woonden met hun kinderen ook in de *vicus*.

Omdat de Romeinen hun tijd voornamelijk besteedden aan het (her)bouwen van het *castellum* en het aanleggen van verharde wegen en beschoeide kades, bleef er weinig tijd over voor, bijvoorbeeld, de dagelijkse voedselvoorziening of het maken van stoffen. De lokale bevolking nam die taken op zich en verwierf daarmee een beperkte mate van rijkdom. In vergelijking met de rest van de bevolking hadden de bewoners van de *vicus*, zo dicht in de buurt van het *castellum*, in ieder geval makkelijker toegang tot Romeinse producten als luxe aardewerk, glas-

werk en exotische levensmiddelen die van elders uit het Romeinse rijk werden aangevoerd (zoals wijn en olijven). Blijkbaar was de behoefte aan die producten zeer groot, zowel onder de soldaten als onder de lokale bevolking: via de grote rivieren werden er platbodems vol Romeinse etenswaar aangevoerd: vissaus, olijfolie, wijn, vijgen en kruiden vonden hun weg naar het noorden. Overigens zal dit voedsel voor de soldaten ook redelijk nieuw geweest zijn: de meeste soldaten in de forten aan de *limes*, waren zelf nog nooit in Rome geweest. De legers bestonden in onze regio's voornamelijk uit ingelijfde hulp troepen, die gerekruteerd werden onder onderworpen stammen. Tot de Bataafse opstand van 69 na Chr. bestonden de legereenheden uit lokale Bataven en Cananefaten, maar daarna vond de Romeinse keizer het veiliger om deze hulp troepen of *auxilia*, ver van hun herkomst te plaatsen. De in Matilo gelegerde soldaten kwamen dus van elders in Europa. In de vier eeuwen dat het fort in gebruik was, werd er rond Matilo weinig gevochten. Daardoor was er alle gelegenheid voor handelsactiviteit en dat droeg bij aan de welvaart van deze plek.

Romeinse wrijfschaal, Matilo.